

OPHRY'S PHILIPPEI, VERDWENEN EN WEER TERUG

Hans DEKKER

Samenvatting

Ophrys philippei werd in 1858 beschreven, is daarna enkele keren afgebeeld, maar werd vervolgens vergeten. In 2000 werd de soort na gericht zoeken vrij snel teruggevonden. In een beperkt gebied zijn inmiddels 21 vindplaatsen bekend, elk met gemiddeld tien individuen. De auteur bezocht één van die plaatsen en doet verslag van zijn bevindingen.

Summary

Ophrys philippei was first described in 1858, has been depicted a few times since, but has been virtually forgotten thereafter. In 2000 the species was readily located again after a deliberate search. In a limited area 21 locations have been found, each with on the average ten plants. The author visited one of these locations and gives an account of his findings.

Zusammenfassung

Ophrys philippei wurde 1858 beschrieben, ist dann einige Male abgebildet worden, aber wurde daraufhin vergessen. 2001 wurde die Art nach gezieltem Suchen ziemlich bald wiedergefunden. In einem begrenzten Gebiet sind inzwischen 21 Fundorte bekannt geworden, jeder mit durchschnittlich zehn Individuen. Der Verfasser hat einen dieser Fundorte besucht und berichtet darüber.

Vergeten soort

De Zuid-Franse botanicus M.Y. Philippe, directeur van de Jardin Botanique de la Marine Impériale de St-Mandrier (Var), vond ruim 140 jaar geleden een uiterste merkwaardige *Ophrys*-plant bij Toulon in het departement Var. Omdat hij deze niet kon thuisbrengen, stuurde hij de plant op naar Charles Grenier in Besançon. Grenier beschreef de plant in 1858 als *Ophrys philippei* en benoemde hem naar zijn collega-botanicus. Toch was het hem niet helemaal duidelijk wat *O. philippei* precies was, want hij beschreef de soort als kruising tussen *O. scolopax* en *sphegodes*. Tien jaar later verscheen de plant goed afgebeeld in een boek van de botanicus J.T. Moggridge (1869). D'Albert en Jahandiez (1908) vermelden enkele locaties van de soort zeer precies en wel in het dal van het riviertje de Gapeau. Ondanks deze precieze gegevens schijnen sommige botanici nogal over de soort te hebben getwijfeld. Na 1912 repte niemand meer met een woord over deze merkwaardige *Ophrys*. Zo is de soort min of meer in de vergetelheid verzonken. Met andere woorden, een uiterst spectaculaire orchideeënsoort verdween zo maar van de aardbodem. Een merkwaardige zaak.

Spectaculaire vondst

Geënthousiasmeerd door Pierre Delforge, die wat onderzoek aan de vergeten *Ophrys*-soort had gespendeerd, vond de bekende Franse orchideeënkenner Pierre-Michel Blais het de moeite waard om een speurtocht naar *Ophrys philippeï* op te zetten. Wat voor soort werd ermee bedoeld, waar groeide ze en bestaan de locaties nog steeds? In 2000, bijna 90 jaar na de laatste mogelijke waarneming, togen Marc Vidal, Daniel Pavon, Errol Vela en Blais op pad naar de oude locaties in het beekdal uit de catalogus van d'Albert en Jahandiez. Al relatief snel ontdekten de botanische detectives de vreemde *Ophrys*-soort in de omgeving van Belgentier, en heel bijzonder, op bijna dezelfde locatie als waar Philippe *O. philippeï* in 1858 vond. In 2001 werd het veldwerk door Blais en zijn vrienden voortgezet en met succes. In totaal vonden zij 21 locaties met *Ophrys philippeï* in een gebied van 15 bij 10 kilometer. Op die locaties telden zij in totaal 240 planten. Dat betekent dat de soort in een zeer beperkt gebied voorkomt met enerzijds gelukkig een respectabel aantal locaties, maar anderzijds met per locatie gemiddeld maar iets meer dan 10 planten. Het is dus een dun gezaaide soort. Ook merkwaardig is dat niemand *Ophrys philippeï* eerder terugvond. Want de meeste planten werden gevonden langs paden en wegbermen. Situaties dus waar veel wandelaars langs komen. Tegelijkertijd liggen de locaties in een regio die jaarlijks door tientallen orchideeën-liefhebbers wordt bezocht. Ook deze hebben de soort nooit gevonden. Het kan zijn dat dit te maken heeft met de relatief late bloeitijd, want *Ophrys philippeï* begint pas op zijn vroegst begin mei te bloeien.

Op zoek in 2003

In 2003 bezochten mijn echtgenote Yvonne en ik de regio rond Belgentier waar we hebben getracht *Ophrys philippeï* te vinden. Aangezien wij op 9 mei uiterlijk terug moesten keren naar huis, hebben we de laatste dagen voor 9 mei ons best gedaan de soort in zicht te krijgen. Omdat ze laat bloeit, het voorjaar erg laat was en de winter zeer koud, bloeiden de planten ook nog iets later dan normaal, wat het nog moeilijker maakte ze te vinden. Het duurde daardoor drie dagen voordat we *O. philippeï* eindelijk vonden. Toen kregen we enkele bloeiende exemplaren in beeld in een dal ten zuiden van Belgentier. Wel hadden we al eerder in deze regio overal rozetten en planten met knoppen gezien, die echter ook aan *O. apifera* of *O. holoserica* zouden kunnen toebehoren. Pas op onze laatste dag vonden we de bloeiende planten, nadat we het dal al drie keer hadden afgezocht. In het struikgewas en de grazige vegetatie vallen de nog kleine planten met enkel rozetten en knoppen niet erg op. Het dal is erg rijk aan orchideeënsoorten, maar was in 2003 duidelijk wat armer ten gevolge van de harde, lange winter, net als langs de hele Côte d'Azur. Op een andere plaats waar enige planten zouden voorkomen, konden we ze in het geheel niet vinden.

Foto's pagina 45:

Ophrys philippeï, Belgentier, Var, mei 2003. H. Dekker.

Beschrijving van de vindplaats

De locatie waar wij de enkele bloeiende planten en een flink aantal rozetten vonden, bestaat uit een schuin oplopende berm langs een halfverharde weg in een gemengd naald-loofbos. De zeer schuine helling is gericht op het noorden, waardoor de planten beschermd zijn tegen de volle zon en de daarmee gepaard gaande hitte en uitdroging. Tevens ontvangen de planten nog enige schaduw van enkele struiken en bomen. De vegetatie is open met veel grassen en enkele kruidachtige planten. Wij kregen de indruk dat in het gedeelte waar *Ophrys philippeï* groeide wat aan soortgericht beheer was gedaan. Nu worden in Zuid-Frankrijk vaker brede stroken langs wegen kort gehouden in verband met het brandgevaar. Hier was echter een grotere hoek van struikgewas ontdaan, dan langs de rest van de weg.

Lager op de helling, vlak bij het weglichaam, staan ook enkele planten, die echter groeien in een talud waar de begroeiing vrijwel afwezig is. De planten staan daar als bijna enige vegetatie in de stenige aarde. Waarschijnlijk heeft dat niet zozeer te maken met de voorkeur van de soort, maar met beheerswerkzaamheden van de wegbeheerder. Even voor de locatie was een deel van de schuine berm recent geheel kapot gemaakt doordat het talud machinaal opnieuw opgezet is en leidingen zijn begraven. Een geheel kale strook was daarvan het resultaat.

In het onderstaande overzicht staan alle orchideeënsoorten die we op en in de omgeving van de locatie vonden.

Plaats: Belgentier Datum: 6, 7 en 8 mei 2003 Biotoop: grazige berm, talud en bos

1.	<i>Aceras anthropophorum</i>	xxxxx	hb (zeer grote exemplaren)
2.	<i>Anacamptis pyramidalis</i>	xx	ro, kn
3.	<i>Cephalanthera damasonium</i>	x	hb
4.	<i>Cephalanthera longifolia</i>	xxx	hb
5.	<i>Limodorum abortivum</i>	x	kn
6.	<i>Neotinea maculata</i>	xx	eb
7.	<i>Ophrys apifera</i>	xx	kn
8.	<i>Ophrys araneola</i> versus <i>virescens</i>	xx	hb, eb, uit
9.	<i>Ophrys fusca</i> s.l.	x	eb
10.	<i>Ophrys philippeï</i>	x	kn, bb
11.	<i>Orchis provincialis</i>	xx	eb
12.	<i>Orchis purpurea</i>	x	hb
13.	<i>Serapias vomeracea</i>	xx	kn

Tabel 1. Orchideeënsoorten op de vindplaats van *Ophrys philippeï* en naaste omgeving

Beschrijving van de planten

Ophrys philippeï lijkt in het voorbijgaan enigszins op een slanke, frêle vorm van *O. scolopax*. Ook de lip van deze laatbloeiende *Ophrys* lijkt qua vorm enigszins op een slanke, smal-

le versie van de lip van *O. scolopax*. Daar houdt echter alle gelijkenis ook mee op. De tekening en vorm van de lip zijn namelijk met geen enkele andere *Ophrys*-soort te vergelijken. De grondkleur van de lip is donkerbruin tot bijna zwart met een zekere blauwzweem. Over de lip verspreid, met de nadruk op het middendeel, is een zeer grillig patroon van vlekken en strepen, zoals dat bij geen enkele andere *Ophrys* te zien is. Het patroon lijkt enigszins op een mozaïek van kleuren, lijnen en vlekken. Niet iedere plant heeft een zelfde patroon, zoals bij *O. apifera*. Iedere plant heeft zijn eigen unieke patroon. Ook is bij niet iedere plant de tekening even grillig of over de lip uitgespreid. De planten die wij hebben gezien, vertonen echter, evenals die op de foto's van deze soort die op internet circuleren, deze grilligheid in meerdere of mindere mate. De lip is in de lengte naar beneden gekruld en eindigt in een zeer prominent, omhoog gericht en licht drietandig aanhangsel. Aan de bovenzijde van de lip zijn duidelijk twee zijlobben te herkennen, die smal, puntig en behaard zijn. Deze lobben zijn net als de rest van de lip naar binnen gerold, waardoor de punten naar onderen wijzen. De sepalen zijn overwegend helder- tot ivoorwit met soms wat roze tinten en een duidelijk zichtbare groene nerf. De petalen zijn kort, relatief breed en afgerond. Tevens zijn de petalen lichtgroen van kleur en duidelijk behaard. Soms komen licht roze petalen voor.

NB

Ophrys philippeï in Delforge (2000, 2001) is niet dezelfde soort als de species van Grenier. Delforge laat in zijn boek een *scolopax*-achtige soort zien, die hij ten onrechte verslijt voor een synoniem van *O. santonica*. De afgebeelde planten vertonen dan ook geen enkele gelijkenis met de bij Belgentier voorkomende planten.

Literatuur

Over *Ophrys philippeï* is vrijwel geen literatuur te vinden. De meeste informatie is op internet te vinden.

Delforge, P. 2000. L'Ophrys de Monsieur Philippe. Les Naturalistes Belges 81-3

Delforge, P. 2001. Guide des Orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et du Proche-Orient. Delachaux et Niestlé, Lausanne-Paris.

d'Albert, Jahandiez. 1908. Le Catalogue des Plantes Vasculaires du Var.

Moggridge, J. Traherne. 1869. Ueber *Ophrys insectifera* L. (part.). Blochmann, Dresden, 335 (6), 1-16.

Internet

Een speciale pagina over *Ophrys philippeï* met veel foto's:

<http://perso.wanadoo.fr/pm.blais/doss.opphil/cadre.opphil.html>

Korte verhandeling over *O. philippeï*:

<http://ibelgique.iffrance.com/ophrys/index.html>

De auteur geeft geen vindplaatsen door vanwege de kwetsbaarheid van de locaties en de zeldzaamheid van de planten.

Hans Dekker

Mortenhof 42

NL-7908 AP Hoogeveen